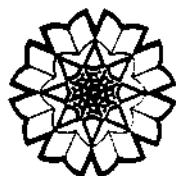

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

انجمن آثار و مفاخر فرهنگی

مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی

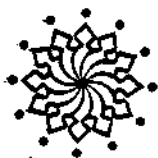
1-417 #

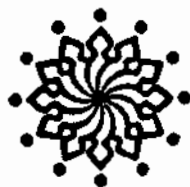

یادگار نامه
استاد دکتر عبدالحسین زرین کوب

به کوشش:
علی دهباشی

انجمن آثار و مفاخر فرهنگی

یادگارنامه

استاد دکتر عبدالحسین زوین کوب

به کوشش: علی دهباشی

چاپ اول اسفند ۱۳۷۶

حروفچینی و صفحه‌آرایی: حروفچینی سَما (امید سیدکانظمی)

عکس از مریم زندی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپ ندا

انجمن آثار و مفاخر فرهنگی: تهران - خیابان ولی عصر - پل امیربهداد - خیابان سرگرد بشیری

شماره ۱۰۰ - کد پستی ۱۱۹۳۸ - تلفن: ۳-۵۳۷۴۵۳۱ - فاکس: ۵۳۷۴۵۳۰

فهرست

- دکتر زرین کوب و میراث غنی فرهنگ ایران / کمال حاج سیدجوادی ۹
مقام شامخ علمی دکتر زرین کوب / کاظم موسوی بجنوردی ۱۱
یادداشت گردآورنده / ۱۲
ترجمه احوال استاد / روزبه زرین کوب ۱۷
کتابخناسی کتابها و مقالات دکتر عبدالحسین زرین کوب / دکتر عنایت‌الله مجیدی ۲۲
فهرستواره موضوعی تحقیقات و آثار دکتر زرین کوب / دکتر عنایت‌الله مجیدی ۵۲
روایت یک شاهد عینی / دکتر قمر آریان ۵۹
دو خاطره از دکتر زرین کوب / دکتر احسان نراقی ۶۲
یادی از نخستین مجلس تجلیل از دکتر زرین کوب / حمید ایزدپناه ۶۵
از استاد / فاطمه زندی ۷۱
کمی کمتر از سی سال آشنایی / دکتر محمدعلی اسلامی ندوشن ۷۵
استاد زرین کوب خردمندی دلپاخته ادب / دکتر غلامرضا سمیمی ۷۹
زرین کوب سی ساله / ایرج افشار ۸۵
ساعتی در محضر استاد / دکتر مهدی روشن ضمیر ۸۹
فرار از مدرسه و فرار از فلسفه / بهاء‌الدین خرمشاهی ۹۵
تنها همین یک شعر، تنها همین یک داستان / فریدون مشیری ۱۰۲
دو جشن‌نامه و زرین کوب روزنامه نگار / سیدفرید قاسمی ۱۰۹
بررسی عرفان ایرانی از دیدگاه تاریخی / ویدا فرهودی ۱۱۵
در پیرامون کتاب سرنی / دکتر قاسم صافی ۱۲۲
پدر روحانی / مجتبی سامع ۱۲۹
جهانی در خلوت تنهایی / دکتر قدمعلی سرامی ۱۲۹
قصیده‌ای از منوچهری / حبیب یغمایی ۱۲۵
شعر بی‌دروغ، شعر بی‌نقاب / احمد احمدی بیرجندی ۱۵۵

- دربارهٔ از کوچهٔ زندان / دکتر محمد خوانساری ۱۶۱
- حافظ‌شناسی زرین‌کوب / حسین خدیو جم ۱۶۹
- یادگاری که درین گنبد دوار بماند / روزبه زرین‌کوب ۱۷۷
- تاریخ واقعی و تاریخ روایی / دکتر ژاله آموزگار ۱۸۷
- معادلهٔ سه‌مجهولی / دکتر محمدابراهیم باستانی پاریزی ۲۰۲
- شیراز به روایت ابن بطوطه / دکتر شیرین بیانی ۲۲۹
- فرهنگ ایرانی در کارزار جهانی / دکتر جلیل دوستخواه ۲۵۵
- میراث ملی، بار امانت و قند پارسی / دکتر پرویز رجبی ۲۶۵
- ایرانگردان گمنام / دکتر عبدالکریم گلشنی ۲۷۱
- نوای انظم نظامی / جویا جهانبخش ۲۷۵
- ما و حافظ (به یاد از کوچهٔ زندان) / دکتر شرف‌الدین خراسانی ۲۹۱
- غزل روزگاران / اورنگ خضرای ۲۹۲
- هنری مرد / دکتر غلامرضا سمیعی ۲۹۵
- قنوت قامت عشق / محمد عاقل بیرنگ کوهدامنی ۲۹۷
- نمونه‌هایی از آثار استاد
- حکایت همچنان باقی ۲۹۹
- نقش بر آب (کوششی برای دستیابی به غیر ممکن) ۳۳۲
- دفتر ایام ۳۸۷
- درخت‌های دهکده ۴۰۱
- گفت و شنودی در باب ابدیت ایران ۴۱۹
- ناکجا آباد ۴۲۹
- دربارهٔ اصحاب کهف ۴۴۹
- آخرین باب کلیله و دمنه ۴۶۹
- از گذشتهٔ ادبی ایران ۴۸۵
- از صبا تا نیما ۵۰۷
- جهان صائب: دریچه‌یی به جهان بینی او ۵۴۳
- در جلسهٔ بزرگداشت ۵۶۹
- هشت شعر از سروده‌های دکتر عبدالحسین زرین‌کوب ۵۷۲

کمال حاج سیدجوادی

رئیس انجمن آثار و مفاخر فرهنگی

دکتر زرین کوب و میراث غنی فرهنگ ایران

سبحانک اللهم وانت خیر معلم

بی شک میراث غنی و گران سنگ فرهنگ و ادب ایران اسلامی چه در گذشته و چه در حال و آینده از اسباب افتخار و مباهات ملت مسلمان ایران در میان ملل دیگر بوده و خواهد بود. نگهداشت و شناسایی و بارآور ساختن این گنجینه ارزشمند، مرهون تلاشهای بی دریغ محققان بزرگ و زحمات بی شائبه دانشمندان سترگی است که به دور از هر گونه هیاهو و چشمداشتی، عمر گرنامه را صرف بازسازی بنای فرهنگی و معرفی و انتقاد آن به نسل امروز کردند. آنانی که در راه تحصیل این مهم علاوه بر شناخت حوزه گسترده فرهنگ و ادب اسلامی و ایرانی از رهگذر آشنایی با زبانهای اروپایی، فرهنگ و تمدن غرب را نیک شناختند و بر خلاف بسیاری از محققان و روشنفکرانی که به سبب عدم بهره مندی از پشتوانه فرهنگی و معرفت صحیح نسبت به فرهنگ خودی، به محض برخورد با مظاهر و جلوه های فریبنده تمدن و فرهنگ جدید غرب شیفته و فریفته آن شده و به اصطلاح به بیماری غرب زدگی دچار آمده اند. این دسته - که شمارشان محدود است - به دلیل درک صحیح و دریافت روشنی که از دو حوزه تمدن و فرهنگ داشته، با نگارش کتابهایی، نه تنها پیوندی و پلی بین دو فرهنگ ایجاد کردند بلکه، استقلال فکر و اندیشه خود را نیز حفظ کردند و ندای نه شرقی، نه غربی، انسانی را سر دادند.

استاد دکتر عبدالحسین زرین کوب که نام و آثارش شهره آفاق است و همچنین از ستارگان قدر اول آسمان فرهنگ و ادب ایرانی و از آنانی است که نام او در تاریخ فرهنگ ما ماندگار است، با تصنیف و تألیف آثار متعددی که مصداق این جمله معروف اند: «ارزش یک کتاب در محاسن و معایبش نیست. در آن است که کس دیگری غیر از نویسنده اش نتوانسته باشد آن را

بنویسد، پیوسته میراثبان فرهنگ و ادب این مرز و بوم بوده است و همچنین چنانکه خود در کتاب «حکایت همچنان باقی» اشارت دارد بزرگترین افتخار و مطلوبترین پیشه‌اش معلمی است که شغل انبیا بوده است و از این رهگذر شاگردانی را تربیت کرده که امروز هر یک، خود از چهره‌های شاخص علمی و فرهنگی و استادان بنام این دیار هستند.

انجمن آثار و مفاخر فرهنگی ایران که پاسداشت منزلت علم و فرهنگ و نکوداشت مقام عالمان و دانشمندان را وجهه همت خویش ساخته، تجلیل از مقام علمی و ادبی دانشمندان فرزانه، استاد دکتر عبدالحسین زرین‌کوب را که آفریننده آثاری جاودانه در زمینه‌های مختلف نقد ادبی، عرفان و تصوف، ادیان، تاریخ و ادبیات تطبیقی است و از عاشقان «باغ سبز عشق» ادب فارسی، بر خود فرض می‌داند.

به همین منظور علاوه بر مجلس نکوداشتی که با حضور دانشمندان، استادان و محققان برگزار می‌شود، کتاب حاضر را نیز که مجموعه‌ای از مقالات فرارویان ادب و فرهنگ است تحت عنوان «یادگارنامه» استاد زرین‌کوب منتشر می‌سازد تا چه قبول افتد و که در نظر آید.

کازم موسوی بجنوردی

رئیس مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلامی

مقام شامخ علمی دکتر زرین کوب

بزرگداشت دانشمندان، بزرگ شماردن دانش و فضیلت و فرهنگ است که ما مسلمانان و ایرانیان را در آن کار سابقه‌ای بی‌مانند است. سوگند حق تعالی به «قلم» و اشارات گوناگون قرآن کریم به علم و تعلیم و تعلم و تفقه، روایات متعددی که از نبی اکرم (ص) و پیشوایان بزرگ مذهب (ع) در بزرگداشت علم و عالم آمده، و زان پس انبوه آثاری که به تراجم احوال دانشمندان و ذکر فضایل ایشان پرداخته، و احترامی که طبقات مختلف مردم برای ایشان قایل بوده‌اند همه گواهی است استوار بر این معنی که تبجیل و تکریم دانشمندان، میان اسلامیان پیشینه‌ای دیرینه دارد که هم اطاعت از آفریننده جهان است و هم بزرگداشت بهترین جلوه انسانیت و مهمترین «فصل» آدمی از دیگر زندگان. از هر سوی که بنگریم حیات آدمی پس از آفریننده خلق، در گرو اندیشه و عمل و تکاپوی دانشمندان است. چه حیات مادی را پیش برند و چه روح حیات و روان آدمی را تعالی بخشند و بر این گمانم که خصلت و طینت انسان این یکی را ارجمندتر می‌دارد، که پیشرفت حیات مادی بی‌تکامل معنوی و تعالی روحی جز بنایی رفیع اما سرد و سنگین و بی‌جان نخواهد بود. بدین سبب است که به رغم پیشرفتهای درخشان مادی در قلمرو قابل دسترسی انسان، تأثیری که پیامبران و خیل متفکران فیلسوف و ادیب و مورخ و عارف و جامعه‌شناس و روان‌شناس بر جامعه جهان نهاده‌اند چنان گسترده است که ایشان را باید طراحان واقعی سازمان فکری انسان نامید. به هر حال آنچه مرا بدین گفتار موجز برانگیخت. همدلی دوستان و محققانی بود که به بزرگداشت مردی برخاستند که در این پنجاه سال اخیر با کوششهای گران علمی خویش حقی بزرگ بر گردن خرد و کلان این سرزمین یافته است.

دکتر زرین کوب را روزگاری دراز از طریق آثار دانشمندانه گونه‌گونش در تاریخ و ادب و

تصوف، و این چند سال اخیر به عنوان یکی از همکاران فرزانه‌ام در دایرةالمعارف بزرگ اسلامی از نزدیک می‌شناسم. باید بگویم همین دوره اخیر نه تنها سبب شد که بر اعتقاد نسبت به مقام شامخ علمی او بیفزاید، بلکه فضایل اخلاقی و ملکات فاضله زرین کوب در دل و دیده‌ام چنان جلوه نمود که گذشته از آن اعتقاد، خود را در زمره ارادتمندان وی نیز دیدم. درباره زرین کوب و خدمات علمی او به فرهنگ ایران و اسلام و طالبان علم، چه آنان که مستقیماً افتخار شاگردی وی را داشته‌اند و چه کسانی که از راه آثار ایشان محضر استاد را درک کرده و خوشه‌چین خرمن دانش او بوده‌اند بسیار سخن می‌توان راند. چه کسی می‌تواند «بامداد اسلام»، «تاریخ مردم ایران»، «ارزش میراث صوفیه» «فرار از مدرسه» و دهها کتاب و مقاله استاد را بخواند و از وسعت علم و اطلاع و قدرت تحلیل و تبیین، و قلم فاخر و شیرین او به‌عجاب فرو نرود؟ هر یک از این آثار خود به‌تنهایی گویای دانش و بزرگی صاحب آن است و کمترین ادای دین به‌استاد، بزرگداشت مقام علمی و اخلاقی اوست که اینک به‌همت دوستان دانشمند و شاگردان و ارادتمندان او بر پای گشته و هر یک گوشه‌های برجسته‌ای از احوال و آثار و خدمات کم‌مثالش را باز می‌گویند.

یادداشت

متجاوز از نیم قرن تدریس و نگارش کتابها و مقالات نام دکتر زرین کوب را با فرهنگ ایرانی پیوند داده است. به گونه‌یی که تحقیقات و مطالعات ایرانی در عرصات گوناگون: تاریخ، فلسفه، زبان، ادبیات فارسی و نقد ادبی با نام دکتر زرین کوب عجین شده است.

شیوه تدریس استاد در طی دوران مقام استادی در دانشگاه تهران و دانشگاههای خارج کشور به عنوان یک شیوه و روش متعالی و نمونه شناخته شده است. روش و سنتی که ایشان در زمینه تدریس پایه گذاری کردند همواره ثمربخش بوده است. توجه خوانندگان را به دو مقاله‌یی که در این زمینه در مجموعه حاضر آمده است جلب می‌کنم.

آشنایی و تسلط دکتر زرین کوب بر ادبیات غرب ما را با دنیاهای دیگر ادبیات آشنا می‌سازد. بدون تردید آثار دکتر زرین کوب در این حوزه‌ها را به‌طور جامع و کامل و گسترده با مبانی نقد ادبی آشنا می‌سازد. شیوه کاملاً متفاوت دکتر زرین کوب در نقد و تحلیل ادب کهن فارسی جلوه ماندگار دیگری است از آثار ایشان. نمونه‌های درخشان «سر نی»، «بحر در کوزه»، «از کوچه رندان» و «فرار از مدرسه» را می‌توانیم نام ببریم.

بنده افتخار دارم که شاگرد بسیار ناچیز ایشان هستم و ساعات ملاقات و دیدار با استاد از ایام فراموش ناشدنی زندگی این حقیر به‌شمار می‌رود. حضور گرم و صمیمی و دنیای وسیع انسانی استاد همه دانشجویان و دوستان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بی‌نیازی و روحیه تسامح و تساهل استاد در رفتار علمی و اجتماعی ما را با جلوه دیگری از جهان معنوی ایشان آشنا می‌کند. استاد ما پس از گذشت چندین دهه تدریس و تألیف آثار ماندگار همچنان سرشار از زندگی و امید است. سالها چنین باد.

«یادگارنامه استاد دکتر عبدالحسین زرین کوب» مجموعه‌یی است از مقالاتی که درباره

زندگی و آثار استاد زرین کوب توسط گروهی از استادان و نویسندگان ایرانی نوشته شده است. بخشی از مقالات نمونه‌هایی از تحقیقات ارزشمند و ماندگار است که به‌استاد زرین کوب هدیه شده است.

نظر به فرصت بسیار اندک جهت گردآوری و تدوین این مجموعه، فراخوان ندادیم. در جریان کار گروه کثیری از استادان و نویسندگان داخل و خارج از انتشار مجموعه حاضر مطلع شدند و تقاضای وقت برای نگارش مطلب داشتند که متأسفانه همانطور که اشاره شد در مجال اندکی که در اختیار داشتیم این امر امکان‌پذیر نبود و از همکاری آن عزیزان محروم شدیم. در خاتمه از اولیای انجمن آثار و مفاخر فرهنگی باید تشکر کرد که مستکر چاپ این مجموعه بودند.

علی دهباشی
اسفند ۱۳۷۶

يادگارنامه

استاد دكتور عبدالحسين زرين كوب

روزبه زرین کوب

ترجمه احوال استاد

استاد دکتر عبدالحسین زرین کوب، ادیب، مورخ، اسلامشناس، ایرانشناس، محقق و نویسنده بزرگ معاصر، در ۲۷ اسفندماه ۱۳۰۱ شمسی در بروجرد، چشم به جهان گشود. تحصیلات ابتدایی را در همان شهر به پایان آورد. سپس در کنار تحصیل در دوره متوسطه، به تشویق و ترغیب پدر، که مردی متشّرع و دیندار بود، اوقات فراغت را صرف فراگیری علوم دینی و حوزه‌های نمود؛ و ضمن تحصیل فقه و تفسیر و ادبیات عرب، به شعر عربی هم علاقه‌مند شد. گرچه تا پایان سال پنجم متوسطه، در رشته علمی تحصیل می‌کرد، با این حال کمتر کتاب تاریخ و فلسفه و ادبیاتی بود که به زبان فارسی منتشر شده باشد، و او آن را در مطالعه نگرفته باشد. به دنبال تعطیل کلاس ششم متوسطه در تنها دبیرستان شهر، برای ادامه تحصیل به تهران رفت. اما این بار رشته ادبی را برگزید و در سال ۱۳۱۹ تحصیلات دبیرستانی را به پایان برد، و با وجود آنکه کتابهای سالهای چهارم و پنجم متوسطه ادبی را قبلاً نخوانده بود، در میان دانش آموزان رشته ادبی سراسر کشور، رتبه دوم را به دست آورد. در آذرماه سال ۱۳۲۰ که بعد از حادثه شهریور همان سال، دانشگاه مجدداً افتتاح شده بود، در امتحان ورودی دانشکده حقوق شرکت کرد. با آنکه پس از کسب رتبه اول، در دانشکده ثبت نام هم کرده بود، اما به‌الزام پدر، ناچار به ترک تهران شد. در همان ایام، علی اکبر دهخدا که ریاست دانشکده حقوق را به عهده داشت، از اینکه چنین دانشجوی فاضلی را از دست می‌داد، اظهار تأسف کرده بود. بنابراین